

Competența comunicativă în discursul juridicțional

Preda Mariana
Universitatea Româno-Americană

Rezumat

Întrucât comunicarea de tip juridicțional se realizează prin intermediul textului decizional în direcție univocă (dinspre emițător spre receptor), cercetarea se va concentra în primul rând asupra polului emiterii și apoi asupra rolului receptării. În definirea statutului de emițător al discursului, un rol esențial revine conceptului de competență comunicativă. În analiza competenței de comunicare în discursul juridicțional, vom examina distinct trei tipuri de competențe – cea lingvistică, socio-culturală și cea enciclopedică. În procesul comunicațional justițial, rolurile de emițător și, respectiv, receptor al informației sunt îndeplinite, pe rând, de anumiți subiecți determinați, respectiv, de justițiabil (reclamant sau pârât), avocat, grefier, procuror și, în fine, de judecător. Diferențierea modalităților de expresie în funcție de cele două categorii de receptori este mai vizibilă în domeniul lexico-semantic, dar ea poate fi pusă în evidență și la alte nivele (discursiv-textual, sintactic, dar și în funcție de modalitatea de exprimare: scrisă sau orală).

Cuvinte cheie

competență comunicativă, discurs juridicțional, emițător, hotărâre judecătorească, judecător, receptor etc.

1. Introducere

Competența comunicativă – în accepția sa cea mai generală – include, pe lângă competența lingvistică (în sens chomskyan), o competență pragmatică, desemnând capacitatea vorbitorului de a se exprima adecvat în raport cu datele contextului extralingvistic (social, cultural etc.) și cu intenția comunicativă [1, p. 116]. Pentru Daniela Roventă-Frumușani [p. 19], producerea unui text bine format presupune un ansamblu de competențe: lingvistică, referențială, textuală, interpersonală.

Întrucât comunicarea de tip juridicțional se realizează prin intermediul textului decizional în **direcție univocă** (dinspre emițător spre receptor), cercetarea se va concentra în primul rând asupra polului emiterii și apoi asupra rolului receptării (al acțiunii de decodare a mesajului).

2. Actanții discursului juridicțional

Dreptul are mii de „voci” care se asociază în crearea efectului juridic. **Judecătorul** este **agentul enunțării** în cazul **hotărârii judecătorești (HJ)**, și, alături de el, **avocatul** (prin concluziile și pledoaria sa), **procurorul** (în rechizitoriul său, în cererile și observațiile sale), grefierul (prin înregistrările sale), **martorul** (prin declarații), **expertul tehnic** (prin avizele și rapoartele sale) [2, pp. 213-214].

Participanții la actul comunicativ au roluri fixe. **Judecătorul** reprezintă autoritatea decizională (puterea decizională); el este **emițătorul (E)** unic, abstract, caracterizat prin trăsăturile [+Autoritate] și [+Competență]. Categoria **receptorului (R)**, având trăsătura generală [-Autoritate], include în opinia cercetătorilor domeniului, două categorii de destinatari, diferențiați prin rol social și competență comunicativă. Acestea sunt: **R₁ – receptori specialiști** – în domeniul juridic, având rolul de a interpreta și aplica legea, dispunând de competența maximă în decodarea mesajului specializat (**avocați, procurori**); **R₂ – receptori nespecialiști**, respectiv **părțile într-un proces**, cărora actul decizional le impune un anumit comportament; competența lor comunicativă depinde de nivelul educației lingvistice și juridice primite, fiind, în toate cazurile, inferioară competenței comunicative a receptorilor din prima categorie (**R₁**) [9, pp. 41-42].

Datorită eterogenității receptorilor, rolul social al DJs este mai complex decât al altor discursuri specializate: păstrându-și caracterul de limbaj profesional, utilizat între specialiști, DJs trebuie să fie, totodată, accesibil părților, cetățenilor interesați, pentru a permite realizarea funcției sociale a HJ.

În raport cu cele două categorii de receptori, contradicția dintre cerința de **precizie „tehnică”** și cea de **accesibilitate** a **textului juridicțional (TJs)**, poate fi considerată una dintre problemele-cheie ale tehnicii judiciare și implicit, ale pragmaticii DJs.

Precizăm însă, aici, faptul că, în raport de receptor (R), modalitățile de exprimare a conținutului juridic se diferențiază, după cum textul decizional se adresează unui cerc mai restrâns sau mai larg de receptori și în funcție de competența lor comunicativă într-un anumit domeniu referențial. Astfel, LJs utilizat în ramuri de drept mai înguste (de exemplu, dreptul internațional) își păstrează caracteristicile de limbaj profesional specializat, fiind folosit în mod predominant pentru comunicarea între specialiști (R₁). În alte ramuri de drept, cu arie de cuprindere mai largă (de exemplu, drept civil, drept penal), unde înțelegerea corectă a HJ prezintă importanță socială pentru părțile interesate în proces și pentru părțile viitoare aflate în

aceeași situație (R_2), DJs trebuie să funcționeze ca limbaj profesional în raport cu R_1 , rămânând în același timp accesibil pentru R_2 [9, p. 42].

În opinia juriștilor, specificul DJs derivă din *trăsăturile esențiale ale textului decizional* – **individualitatea și caracterul său obligatoriu** pentru **părțile interesate**. Din perspectivă pragmatică, alegerea unui anumit tip discursiv depinde, în mod esențial, de protagoniștii actului comunicativ și de funcția acestora. De exemplu, *enunțurile jurisdicționale* reprezintă expresia lingvistică a unor *acte asertive cu valoare directivă*. Ele vizează inducerea la receptor a unui anumit comportament, situându-se astfel în *zona modală a coerciției instituționalizate*.

În HJ comunicarea jurisdicțională – discurs de autoritate – are **caracter unidirecțional și unilateral** (de la judecător la părți) ca și în cazul legii, care se desfășoară sub forma unui monolog al legiuitorului transmis la distanță prin intermediul textului legislativ [7, pp. 146-147].

În *procesul comunicațional justițial*, *rolurile de emițător și, respectiv, receptor* al informației sunt îndeplinite, pe rând, de anumiți subiecți determinați, respectiv, de *justițiabil (reclamant sau pârât)*, *avocat, grefier, procuror* și, în fine, de *judecător*. Diferențierea modalităților de expresie în funcție de cele două categorii de receptori este mai vizibilă în domeniul lexico-semantic, dar ea poate fi pusă în evidență și la alte nivele (discursiv-textual, sintactic), dar și în funcție de **modalitatea de exprimare: scrisă sau orală**.

Procesul comunicațional în actul de justiție este declanșat prin mijloace scrise, emițătorul informației fiind justițiabilul, care codează mesajul ce va fi transpus scriptic în semnale, sub forma unei petiții, cereri de chemare în judecată. Aceasta din urmă se constituie în canalul de transmitere a informației către receptor – judecătorul – care se află în poziția prestabilită de a decoda și interpreta mesajul, iar în final de a concretiza efectul comunicării inițiate de justițiabil, simetric, tot în formă scriptică, respective prin emiterea unei **HJ**. Între cele două puncte extreme de început și de final, se situează partea cea mai dinamică a procesului comunicațional în actul de justiție, comunicarea verbală orală, cu accesoriul său non-verbal [7, pp. 134-135].

HJ este, prin excelență, *suportul scris al actului de comunicare al judecătorului*, prin care se finalizează, la nivelul conținutului, procesul iar la nivelul relației, comunicarea către justițiabil. Există mai multe rațiuni pentru care forma scrisă a HJ este indispensabilă: conservarea și arhivarea ei, satisfacerea scopului publicității și accesibilității, comunicarea ei către părțile în litigiu, efectuarea controlului judiciar și, în fine, punerea ei în executare. Acest tip este doar un segment, o verigă din procesul comunicațional justițial, relativ rar analizată

de specialiști în drept și de lingviști, dar relevantă pentru ansamblul fenomenului comunicării juridice.

Ambiguitatea domeniului complică analiza. Judecătorul este unicul emițător al acestui discurs. Organul emitent – jurisdicția, tribunalul – se face auzit prin persoana care le reprezintă. Pronunțată de unul dintre judecătorii care au elaborat-o, HJ este semnată și de către președintele jurisdicției și de grefierul jurisdicției. Dacă judecătorul este, în final, autorul oficial unic al HJ, tribunalul este un „teatru” pe scena căruia alte personaje își fac auzită vocea (părțile, avocații, martorii etc.). **HJ** este, așadar, un discurs complex, cu numeroase alte discursuri încorporate. HJ reprezintă răspunsul judecătorului la cererea părților, în structura ei regăsindu-se atât întrebarea, cât și răspunsul [2, pp. 335-336].

3. Dimensiunile competenței de comunicare

Din punctul de vedere al **competenței generale de comunicare** este admis că HJ include *trei dimensiuni*: **o dimensiune referențială** (a domeniului), **o dimensiune situațională** (a normelor interpersonale și a tipurilor de discurs) și **o dimensiune textuală** (micro și macrostructurală). Competența de comunicare este *rezultatul competenței lingvistice, a competenței socio-culturale, a competenței enciclopedice și a competenței generice*.

În analiza competenței de comunicare în DJs, respectiv a modului cum funcționează regulile psihologice, culturale și sociale care guvernează DJs, vom examina distinct doar primele trei tipuri de *competențe* mai sus enumerate – cea *lingvistică*, *socio-culturală* și cea *enciclopedică*, apreciind că în aceste cazuri se manifestă cu acuitate anumite specificități ce se impun a fi subliniate.

Competența lingvistică diferă în actul de justiție, în funcție de subiecții comunicării judiciare. Judecătorul, actor-cheie în comunicarea judiciară și destinatarul final al tuturor mesajelor transmise pe parcursul unui proces, decodifică și prelucrează discursurile justițiabilului și avocatului. În același timp, competența lingvistică a judecătorului este condiția – premisa în elaborarea unui discurs judiciar corect și accesibil pentru justițiabil – destinatarul mesajului transmis prin HJ. În esență, competența lingvistică este indispensabilă judecătorului atât pentru codificarea mesajului său judiciar, cât și pentru decodificarea mesajelor transmise în procesul comunicațional judiciar [7, pp. 135-136].

Raportul de forță, de statut al interlocutorilor – **competența socio-culturală** – joacă un rol deosebit de important în interacțiunea comunicativă reală în actul de justiție. Orice comunicare comportă un conținut și o relație, iar definirea

relației subdiacente conținutului și raportul de “putere” sunt esențiale în structurarea comunicării. În actul de justiție, raporturile sociale sunt prestabilite, ele fixând identitatea socială, rolurile și stilul de comunicare al protagoniștilor.

Pentru a caracteriza, pe de o parte, modul de acțiune posibil în cadrul unei comunități și, pe de altă parte, identitatea partenerilor de discurs, analiza discursului face apel la două concepte împrumutate din sociologie: *rol* și *statut*.

Rolul joacă un rol important în diverse abordări interacționiste. Erving Goffman [p. 23] definește rolul drept “un model prestabilit de acțiune care se dezvoltă în timpul reprezentării și care poate fi prezentat sau utilizat și în alte ocazii”.

În ceea ce privește comportamentul subiecților față de un discurs, se poate vorbi despre o determinare de către *autoritatea emițătorului*, de către legitimitatea atribuită statutului care îi este recunoscut [5, cap. 5]. Analiza discursului ia în considerare condițiile care fac ca un discurs să fie autorizat, altfel spus în ce context el este considerat legitim și deci eficient; statutul partenerilor și cadrul spațio-temporal joacă un rol esențial la acest nivel. O *tipologie a interacțiunilor* realizată de Școala de la Palo Alto [Watzlawick et. al 1972: 66 apud 8] distinge: **interacțiuni simetrice** în care participanții se află pe picior de egalitate și **interacțiuni complementare** în care diferența între participanți este puternic marcată. Ambele tipuri de strategii sunt recunoscute ca atare de participanții la interacțiunea comunicativă, ceea ce dovedește convenționalitatea comportamentului strategic al membrilor unei comunități.

Urmând cele trei axe – *axa simetrie/asimetrie*, *axa distanță/proximitate*, *axa convergență/divergență* – **raporturile de “putere”** care se stabilesc în comunicarea în actul de justiție pot primi definiții multiple în funcție de subiecții participanți la aceste raporturi [7, pp. 136-138].

Astfel, dat fiind *rolul și statutul prestabilit al judecătorului într-un proces*, *raporturile sale de putere cu ceilalți (inter)locutori în comunicarea în actul de justiție* sunt cu preponderență *asimetrice (ierarhice)*. De principiu, judecătorul nu poate stabili raporturi simetrice nici cu justițiabilul, nici cu avocatul și nici cu grefierul, el nu poate trimite acestora din urmă mesaje „în oglindă”. În *raportul vertical* pe care îl stabilește cu ceilalți participanți la proces, **judecătorul** are în mod evident **o poziție înaltă**, care rezultă tocmai din situația obiectivă creată de rolul și statutul său în proces, iar **ceilalți subiecți** (justițiabilul, avocatul și grefierul), **una joasă**. Însă această asimetrie vine în mod natural și obiectiv. Dacă este depășită limita fină a obiectivității, intrându-se în spațiul alunecos al subiectivității, în care judecătorul riscă să dezvolte sentimente de superioritate,

comunicarea în actul de justiție va fi lipsită de succes. Invers dacă, justițiabilul, dintr-un sentiment de inferioritate, este reținut în a comunica mesajul său pe parcursul procesului, din nou actul de justiție nu se poate înfăptui în mod corect, întrucât canalele de comunicare sunt blocate, iar judecătorul este în imposibilitatea de a lua o hotărâre justă.

Cécile Robin [p. 15] consideră că *discursul judecătorului* domină procesul. Recunoscut ca terță parte în rezolvarea litigiilor, judecătorul este principalul deținător al competenței de utilizare a LJs în cadrul procesului. Discursul său pune capăt litigiului, limbajul constituind și instrumentul cu care judecătorul se identifică. Corpul magistraților se caracterizează și prin aptitudinea de a folosi LJs. Această autoritate a judecătorului în cadrul procesului introduce un conflict simbolic cu alți actori, în principal avocații, care, de asemenea, utilizează LJs. Judecătorul este investit cu misiunea de a tranșa conflictele. Această abilitate conferă discursului său calitatea de discurs de autoritate. Superioritatea judecătorului față de justițiabil rezultă din capacitatea sa de a stăpâni limbajul soluției.

Există și situații în care **relația ierarhică a judecătorului** glisează spre una **complementară**, mai exact în raporturile sale cu grefierul, pe de o parte, și cu avocatul, pe de alta, având în vedere că și unul și celălalt sunt pionieri importanți în înfăptuirea actului de justiție – ceea ce creează premisele unui „parteneriat” comunicațional. **Judecătorul** constituie împreună cu **grefierul** completul de judecată – situație marcată în exterior atât din punct de vedere spațial (judecătorul și grefierul sunt poziționați pe aceeași parte a sălii de judecată, respectiv la podium), cât și scriptic (HJ având în antetul său numele ambilor și purtând la final semnătura acestora). Această apartenență identitară comună este de natură să dilueze raportul de putere brut ierarhic pe care îl exprimă judecătorul atunci când nu se adresează grefierului în sala de judecată, tocmai pentru că sunt „coechipieri” în înfăptuirea actului de justiție, indispensabili unul altuia. Mesajul pe care judecătorul îl transmite pe parcursul derulării procesului este lipsit de conținut și finalitate, dacă grefierul nu îl asistă în aplicarea lui, în transpunerea sa scriptică. De aceea, deși grefierul joacă rolul executantului, al „subalternului”, în practică, relația ierarhică a judecătorului cu grefierul glisează spre una complementară [7, pp. 136-138].

Pe de altă parte, **avocatul**, apărătorul justițiabilului, fiind de partea cealaltă a sălii, iar nu în completul de judecată, dar nici pe poziția **justițiabilului – reclamant sau pârât** – nu se află nici el, în mod constant, în raporturi asimetrice cu interlocutorul său – **judecătorul**. Fiind „*cureaua de transmisie*” a mesajelor dintre judecător și justițiabil, cel care traduce justițiabilului limbajul juridic al judecătorului și acestuia din urmă limbajul ajuridic al justițiabilului, avocatul se situează adeseori

într-o **relație de complementaritate cu judecătorul**, în condițiile în care limbajul lor este (sau ar putea să fie) codificat conform aceluiași norme, iar formația lor juridică este de presupus că-i poziționează într-o apartenență comună.

Investit de clientul său cu rolul de a-i apăra interesele, **avocatul** încearcă să-și impună concepția sa asupra litigiului. Dezbaterile care ia naștere în cadrul procesului seamănă mai mult cu un „*monopol*” asupra exprimării juridice decât cu o controversă în jurul conflictului inițial. Acest fapt devine un simplu pretext de a instaura concurența între juriști. Justițiabilul nespecialist este eliminat din această dezbateră (exprimată într-un limbaj ezoteric). El este eliminat din conflict prin faptul că ignoră LJs. Dezbaterile care ar trebui să se instaureze între justițiabilii protagoniști este monopolizată de protagoniștii specialiști ai domeniului [6, p. 15].

Avocatul este un *element indispensabil și factor principal în conducerea procesului*. Avocatul știe care sunt elementele decisive pentru soluționarea procesului și este firesc ca în interpretarea pe care o consideră cea mai justă, să prezinte numai actele care îi apar ca indispensabile. El rămâne persoana de încredere a clientului, care va elabora cea mai potrivită construcție logică pentru a se putea încadra perfect în textele legilor [3, p. 102].

Identitatea și raportul de poziții (statut) între **interlocutori în actul de justiție** sunt *definite de legi, norme, coduri sau chiar cutume nescrise*. Impasul și blocajele comunicaționale pe parcursul unui proces sunt depistate și soluționate de către judecător, singurul care are autoritatea și obligația de a conduce procesul, arbitrând activ subiecții comunicării, urmărind respectarea de către aceștia a ceremonialului comunicațional judiciar.

Neînțelegerile și conflictele care pot apărea pe parcursul unui proces, generate tocmai de raporturile de „putere”, care se stabilesc între protagoniștii comunicării judiciare, nu se supun discuției în contradictoriu și nu sunt depășite prin negociere. Judecătorul nu negociază cu nici unul dintre participanții la proces, el *dispune*. Măsurile și dispozițiile judecătorului nu sunt supuse dezbaterii protagoniștilor în ședința de judecată, datorită faptului că aceștia din urmă nu sunt egali judecătorului și nici nu ar trebui să se perceapă ca atare.

Comunicarea în actul de justiție presupune și un ansamblu foarte exact de cunoștințe, deprinderi și abilități practice („savoir faire”, „know-how”), capacitatea de a articula anumite acțiuni adecvat adaptate unui scop, cu alte cuvinte o **competență referențială** sau **enciclopedică**. Se presupune că acest tip de competență este stăpânit în mod magistral de către judecător în procesul comunicării judiciare. Mai mult decât atât, judecătorul are obligația legală de a face publice și de a propaga în mod constant acele cunoștințe specifice necesare deslușirii ceremonialului judiciar. *Judecătorul* este obligat de lege să poarte de

la prezumția că *justițiabilul nu are competența referențială în domeniul judiciar*, astfel încât, pentru a *fluidiza și optimiza comunicarea*, judecătorul *trebuie să anunțe, să avertizeze, să traducă, să popularizeze toate scripturile (scenarii)* ca suite stereotipe de acțiuni ce compun *ceremonialul actului de justiție*.

4. Concluzii

HJ are forță coercitivă ca și **norma juridică** și **contractul**, însă ceea ce o caracterizează, prin excelență, este natura sa puternic argumentativă. Această dublă natură – coercitivă și argumentativă – conferă HJ un limbaj specific, care și-a stabilit un cod și și-a organizat un sistem propriu. În cadrul considerentelor, **DJs** este **persuasiv**. Judecătorul nu se adresează numai părților sau numai judecătorului care, în cadrul recursului, va verifica considerentele. Această parte a hotărârii se adresează tuturor și oricărui interpret (nu se stabilește *ad personam*) și are valoare universală. Demersul logic se remarcă clar atunci când judecătorul deconstruiește argumentația pentru a stabili adevărul judiciar al *res judicata* („lucrul judecat”, soluția dată unei cauze”).

Necesitatea cercetării DJs, așa cum este exprimat în HJ, a fost afirmată în repetate rânduri de către specialiștii în drept în vederea optimizării comunicării juridice cu nespecialiștii, dar și în vederea interpretării și traducerii textului jurisdicțional, a elaborării dicționarilor de specialitate și a predării LJs.

Bibliografie

1. Bidu-Vrânceanu, Angela; Călărașu, Cristina; Ionescu-Ruxandoiu, Liliana; Mancaș, Mihaela; Pană Dindelegan, Gabriela. *Dicționar de științe ale limbii*, București: Editura Nemira [DSL], 2005.
2. Cornu, Gérard. *Linguistique juridique*, troisième édition, Paris: Montchrestien, 2005.
3. Dimiu, Radu. *Stilul judiciar*, București: Editura Rosetti, 2004.
4. Goffman, Erving. *La mise en scène de la vie quotidienne*, Paris: Minuit, 1973.
5. Grize, Jean Blaise. *Logique et langage*, Paris: Ophrys, 1990.
6. Robin, Cécile. *La langue du procès*, Clermont-Ferrand: Presses universitaires de la Faculté de Droit de Clermont-Ferrand; Paris L.G.D.J., 2000.
7. Roventă-Frumușani, Daniela. *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*, București: Editura Tritonic, 2005.
8. Săvulescu, Silvia; Borțun, Dumitru. *Analiza discursului public* (curs universitar) - <http://www.scribd.com/doc/12412595/analiza-discursului-public>, 2008
9. Stoichițoiu-Ichim, Adriana. *Semiotica discursului juridic*, ediția a doua, București: Editura Universității București, 2006.